

Konstantinos A. Dimadis. Power and Prose Fiction in Modern Greece.**Αθήνα: Εκδόσεις Αρμός, 2016, 273 σελ. ISBN 978-960-527-922-6.**

Nicole Votavová Sumelidisová

Ο καθηγητής και ερευνητής Κωνσταντίνος Δημάδης, νεοελληνιστής με ευρεία δράση στον τομέα των νεοελληνικών σπουδών, ασχολείται με το θέμα των σχέσεων μεταξύ τέχνης και πολιτικής εξουσίας συστηματικά. Το 1991 κυκλοφόρησε το βιβλίο του *Δικτατορία, πόλεμος και πεζογραφία* (2^η εμπλουτισμένη έκδοση, Εστία, 2004) στο οποίο έδωσε εικόνα των ιδεολογικών και κοινωνικών προϋποθέσεων της πεζογραφικής παραγωγής στην Ελλάδα στα κρίσιμα χρόνια 1936–1941 με εστίαση στο έργο του Γ. Θεοτοκά, του Σ. Μυριβήλη και άλλων εκπροσώπων της Γενιάς του '30. Η συλλογή εννέα δοκιμίων με τίτλο *Πεζογραφία και Εξουσία στη Νεότερη Ελλάδα* εκδόθηκε το 2013 από τον εκδοτικό οίκο Αρμός, που ανέλαβε και τη φετινή αγγλική εκδοχή του βιβλίου (*Power and Prose Fiction in Modern Greece*) με επιλογή πέντε μεταφρασμένων και αναθεωρημένων μελετών.

Όπως αναφέρει ο Κωνσταντίνος Δημάδης στον πρόλογο του βιβλίου του, πριν την έκδοσή του παρουσίασε το ερευνητικό του έργο σε σεμινάρια μεταπτυχιακών προγραμμάτων Νεοελληνικών Σπουδών σε πανεπιστήμια του Άμστερνταμ, του Γκρόνιγγκεν και του Βερολίνου όπου έγινε θέμα ενός παραγωγικού διαλόγου μεταξύ καθηγητή και φοιτητών ο οποίος, με λόγια του συγγραφέα, εμπλούτισε την τελική μορφή των μελετών του.

Οι πέντε μελέτες (κεφάλαια) βασιζόμενες σε κυρίως κοινωνιολογική προσέγγιση των λογοτεχνικών έργων εστιάζουν στο θέμα της σχέσης μεταξύ ελληνικής πεζογραφίας (ή δράματος) και πολιτικών και κοινωνικών εξελίξεων στη χώρα την εποχή της ίδρυσης του ελληνικού κράτους (1^ο κεφάλαιο) και την περίοδο της μεταξικής δικτατορίας (2^ο–5^ο κεφάλαιο).

Το πρώτο κεφάλαιο, *The Politics of Translation: The Exile of 1831 by Alexandros Soutsos*, ασχολείται με την πρώτη μετάφραση του νεοελληνικού μυθιστορήματος σε ξένη γλώσσα. Πρόκειται για το έργο το Αλέξανδρου Σούτσου *Ο Εξόριστος του 1831* που εκδόθηκε σε γερμανική μετάφραση στο Βερολίνο το 1837, μόλις δύο χρόνια μετά την πρώτη ελληνική έκδοση. Ο Κ. Δημάδης θέτει τρία βασικά ερωτήματα τα οποία μετά από έρευνα και αναλύσεις σχετικών κειμένων καταφέρνει να απαντήσει: Με ποια κριτήρια και ποιους σκοπούς έγινε η επιλογή του συγκεκριμένου μυθιστορήματος για μετάφραση; Ποιος ήταν ο μεταφραστής και γιατί δεν αναφέρεται στην έκδοση της γερμανικής μετάφρασης; Ποιος ήταν ο συγγραφέας του άρθρου *Litterarische Erscheinungen in Griechenland* που εκδόθηκε στην εφημερίδα *Allgemeine Zeitung* τον Ιούνιο το 1836;

Ο Κ. Δημάδης μετά από έρευνα σε γερμανικό τύπο και τη σύγκριση διάφορων πηγών της εποχής εκείνης και των στυλιστικών στοιχείων των κειμένων συμπεραίνει ότι ο συγγραφέας του άρθρου και ο μεταφραστής ήταν το ίδιο άτομο, και υποστηρίζει ότι πρόκειται για τον Γερμανό φιλέλληνα και κλασικό φιλόλογο Friedrich Thiersch (γνωστό στην Ελλάδα ως Ειρηναίος Θείρσιος, 1784–1860). Ο Thiersch, που γνωριζόταν καλά με το Αλέξανδρο Σούτσο, δεν έκρυβε στο άρθρο του τις αντικαποδιστριακές και φιλομοναρχικές στάσεις του που έγιναν και το κίνητρο της επιλογής του μυθιστορηματος για μετάφραση και προβολή σε γερμανικό αναγνωστικό κοινό. Συνδεδεμένος με τον βασιλικό βαυαρικό κύκλο επισκέφτηκε την Ελλάδα μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια και έπαιξε και σημαντικό ρόλο στην ανάδειξη της βαυαρικής δυναστείας στην Ελλάδα. Ο Γερμανός φιλέλληνας σαφώς αναγνώριζε όχι μόνο την καλλιτεχνική ποιότητα του έργου του Α. Σούτσου, αλλά συγχρόνως αντιμετώπισε το μυθιστόρημα και τη μετάφρασή του ως μέσο προβολής πολιτικών και κοινωνικών ιδεών.

Ενώ το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στα πολιτικά και κοινωνικά συμφραζόμενα της δεκαετίας του '30 του 19^{ου} αιώνα, κοινό στοιχείο των τεσσάρων επόμενων είναι το χρονικό πλαίσιο της δικτατορίας του Ιωάννη Μεταξά.

Στο δεύτερο κεφάλαιο με τίτλο *The Cultural Policy of the Metaxas Regime (1936–1941)* ο Κ. Δημάδης εστιάζει στο θέμα της εκμετάλλευσης του ρόλου της τέχνης και της λογοτεχνίας από το δικτατορικό καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου. Εξετάζονται οι τρόποι με τους οποίους η εκπαίδευση και η τέχνη ως αναπόσπαστο μέρος της κοινωνικής ζωής έγιναν συστηματικά αντικείμενο εκμετάλλευσης από τη δικτατορία και ενσωματώθηκαν στην προπαγάνδα της.

Βασικός σκοπός του μεταξικού προγράμματος ήταν ο απόλυτος έλεγχος όλων των πολιτιστικών και εκπαιδευτικών εκδηλώσεων και εκφράσεων της δημόσιας ζωής από το κράτος μέσω της *Στέγης Γραμμάτων και Τεχνών*, η οποία ιδρύθηκε το 1938 και στέγασε διάφορα σωματεία που εκπροσωπούσαν τους Έλληνες καλλιτέχνες και διανοούμενους. Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις όπως π.χ. η *Α' Πανελλήνια Καλλιτεχνική Έκθεση* (ή και *Έκθεση Τσεχοσλοβάκιικης Χαρακτικής* στην Αθήνα το 1938) οργανώθηκαν σε συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας. Οι καλλιτεχνικές οργανώσεις έγιναν χώρος όπου η ιδεολογία του καθεστώτος όχι μόνο έγινε δεκτή, αλλά υποστηριζόταν και προβαλλόταν παράλληλα με την προβολή της λογοτεχνίας και της τέχνης. Σημαντικό ρόλο στην υποστήριξη αυτών των τάσεων έπαιξαν και μερικά λογοτεχνικά περιοδικά όπως π.χ. η *Νέα Εστία* με διευθυντή τον Πέτρο Χάρη.

Οι αναφερόμενες εξελίξεις σε συνδυασμό με τη λογοκρισία (π.χ. απαγόρευση της κυκλοφορίας της *Πάπισσας Ιωάννας* του Ε. Ροΐδη ως έργου αισχρολόγου και αντιχριστιανικού) οδήγησαν στο αποτέλεσμα ότι ο έλεγχος εκ μέρους του Υπουργείου από το 1939 έγινε απόλυτος.

Στο επίπεδο εκπαίδευσης ο Κ. Δημάδης αναφέρεται στη μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος και ως βασικό βήμα προς κατάργηση κάθε ανεξάρτητης

δραστηριότητας στον τομέα αυτόν την εφαρμογή του νόμου 1798/1939 *Περί Εθνικής και Ηθικής Αγωγής της Νεολαίας* σύμφωνα με τον οποίο η Εθνική και Ηθική αγωγή της Νεολαίας ορίστηκε ως αποκλειστικό έργο του Κράτους. Οι επιπτώσεις ήταν άμεσες, δηλαδή η απαγόρευση ίδρυσης κάθε άλλης οργάνωσης με παρόμοιους στόχους όπως και κατάργηση εκπαιδευτικών οργανώσεων που ήδη υπήρχαν, όπως π.χ. η Χριστιανική Αδελφότητα Νέων (YMCA) και η Χριστιανική Ένωση Νεανίδων (YWCA). Κρατικό μονοπώλιο καθιερώθηκε και στην έκδοση διδακτικού υλικού.

Παράλληλα έγιναν σημαντικά βήματα προς την υποστήριξη της θεατρικής παραγωγής στην Ελλάδα, πάντα όμως με την οπτική της εκμετάλλευσης του τομέα από την κρατική προπαγάνδα. Με αυτόν τον τρόπο π.χ. ο λόγος του γενικού διευθυντή του Βασιλικού Θεάτρου του Κωστή Μπάστια, που άρθρωσε με την ευκαιρία της ίδρυσης της σκηνής του Βασιλικού Θεάτρου στη Θεσσαλονίκη, έγινε παράλληλα επίθεση εναντίον του κοινοβουλευτικού συστήματος. Το θέατρο είχε ιδιαίτερη σημασία την εποχή άμεσα πριν τον Β' παγκόσμιο πόλεμο ως μέσο προπαγάνδας του μεταξικού καθεστώτος στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό. Το Βασιλικό Θέατρο επισκέφτηκε με μεγάλη επιτυχία (στην οποία αναφέρθηκε και ο Ν. Καζαντζάκης στην *Καθημερινή*) τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γερμανία τον Ιούνιο του 1939, δηλ. την εποχή μετά την εκβιαστική κατάληψη της Τσεχοσλοβακίας από τα γερμανικά στρατεύματα (15 Μαρτίου 1939) και της Αλβανίας από τα ιταλικά (7 Απριλίου 1939).

Το θέμα της επίσκεψης του Βασιλικού Θεάτρου στην Αγγλία και στη Γερμανία και των σχετικών αναφορών στον ελληνικό και κυρίως αγγλικό και γερμανικό τύπο αναλύεται διεξοδικά στο τρίτο κεφάλαιο *The Athenian Royal Theatre in Great Britain and Germany on the Eve of World War II*.

Η πραγματοποίηση σειράς παραστάσεων του ελληνικού κρατικού θεάτρου στο εξωτερικό αποτελούσε μία από τις πιο σημαντικές πρωτοβουλίες του Υπουργείου Παιδείας στη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας. Τον Ιούνιο του 1939 ξεκίνησε η τουρνέ με προορισμό τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γερμανία, με βάση την επίσημη πρόσκληση των δύο ευρωπαϊκών δυνάμεων (στην περίπτωση της Βρετανίας επρόκειτο για πρόσκληση του *British Council*). Η παρουσίαση της *Ηλέκτρας* του Σοφοκλή και του *Άμλετ* σε μετάφραση στα νέα ελληνικά είχε μεγάλη απήχηση στον Τύπο. Ο Κ. Δημάδης αναφέρει αποσπάσματα ή και ολόκληρα άρθρα, από βρετανικές και γερμανικές εφημερίδες και περιοδικά. Πρόκειται κυρίως για εγκώμια στους πρωταγωνιστές (Κατίνα Παξινού, Αλέξης Μινωτής) και επαίνους στην ελληνική γλώσσα και πολιτισμό. Ο συγγραφέας σχολιάζοντας τα κείμενα δείχνει και την πολιτική τους διάσταση, π.χ. όταν ο Κωστής Μπατσιάς, εκπρόσωπος του δικτατορικού καθεστώτος, που συνόδευσε το θέατρο στο Λονδίνο, τονίζει πως η επιτυχία που είχε το θέατρο στο Λονδίνο δεν είναι τυχαία αλλά οφείλεται στις προσπάθειες του Ιωάννη Μεταξά να θέσει θεμέλια του Τρίτου Ελληνικού Πολιτισμού.

Όπως αναφέρει ο Κ. Δημάδης στη σελ. 175, η πολιτική που εφαρμόζε το καθεστώς του Μεταξά στον πολιτιστικό τομέα ανταποκρινόταν πλήρως στην προπαγανδιστική στρατηγική της Μεγάλης Βρετανίας όπως και του ναζιστικού καθεστώτος στο Βερολίνο. Ούτε ο βρετανικός τύπος δεν αναφέρθηκε στο δικτατορικό καθεστώς που κατάργησε το κοινοβουλευτικό σύστημα στην Ελλάδα, αντίθετα, η Βρετανία εκμεταλλεύτηκε την επίσκεψη του ελληνικού θεάτρου με σκοπό την προβολή των ενδιαφερόντων της στην Ανατολική Μεσόγειο.

Εκτός από σειρά κειμένων με σχόλια του συγγραφέα, στο Παράρτημα επισυνάπτεται κατάλογος παραπομπών σε σχετικά άρθρα στον ελληνικό τύπο της εποχής.

Το τέταρτο κεφάλαιο *Art and Power: Observations on Four Pieces of Travel Writing by Nikos Kazantzakis* αφιερώνεται στα ταξιδιωτικά κείμενα του Νίκου Καζαντζάκη. Ο συγγραφέας που πέρασε ένα μεγάλο διάστημα από το 1920 έως το 1939 ταξιδεύοντας σε χώρες Ευρώπης και Ασίας ως ανταποκριτής της αθηναϊκής εφημερίδας *Η Καθημερινή* ή ως καλεσμένος των κυβερνήσεων διάφορων κρατών συνδύαζε πάντα τα ρεπορτάζ του με σημαντικά παγκόσμια γεγονότα της εποχής, όπως ήταν οι εξελίξεις στη Σοβιετική Ένωση μετά το 1920 ή ο εμφύλιος πόλεμος στην Ισπανία. Σχολιάζοντας τα γεγονότα με βαθιά γνώση των συμφραζομένων, επηρέασε όχι μόνο την πολιτική σκέψη στη χώρα του, αλλά και τη θεώρηση των ανθρώπων για τη ζωή. Ο Κ. Δημάδης αναφέρει πως η αποστολή του Καζαντζάκη ως ανταποκριτή της *Καθημερινής*, που την εποχή εκείνη εντάχθηκε στην πλευρά του φασισμού, έδειξε με ποιον τρόπο αντιμετώπιζε ο Καζαντζάκης την εξάπλωση του φασισμού στην Ευρώπη. Ο Κ. Δημάδης στη σελ. 197 γράφει: «Η αποστολή του Νίκου Καζαντζάκη στην Ισπανία μετά από την καθιέρωση της μεταξικής δικτατορίας είχε σαφή σκοπό, δηλ. την υποστήριξη της στρατηγικής που ακολουθούσε *Η Καθημερινή* σχετικά με την πολιτική και κοινωνική ζωή στην Ελλάδα, και παράλληλα, ή καλύτερα κυρίως, την ενίσχυση του φασιστικού καθεστώτος που καθιερώθηκε στις 4 Αυγούστου του 1936». Στη συνέχεια, πάντα στο πλαίσιο του βασικού θέματος «τέχνη και εξουσία», επισυνάπτεται ενδεικτικό απόσπασμα από το άρθρο του Καζαντζάκη *Το πιστεύω ενός συγγραφέως. Ο Φόβος και η Πείνα* (*Η Καθημερινή*, 20/7/1936, σελ. 3-4) στο οποίο ο συγγραφέας αναλύει το φαινόμενο του φασισμού και διασαφηνίζει τις ανεκτικές στάσεις του προς την ολοκληρωτική ιδεολογία του.

Στο τελευταίο κεφάλαιο *Kazantzakis in Spain: New Literary Directions* ο Κ. Δημάδης αναφέρεται στη σχέση του Νίκου Καζαντζάκη με την ισπανική ποίηση της δεκαετίας του '30. Ο συγγραφέας με σειρά άρθρων, που εκδόθηκαν στην *Καθημερινή* και σε άλλες εφημερίδες της εποχής το 1933, παρουσίαζε στους Έλληνες αναγνώστες τους σύγχρονους Ισπανούς ποιητές. Στο περιοδικό *Κύκλος* εκδόθηκε με τίτλο *Η σύγχρονη ισπανική λυρική ποίηση ανθολογία έργων Ισπανών ποιητών σε μετάφραση του Έλληνα συγγραφέα* (3^ο τεύχος, 1933-1934). Ένα πολύ ενδιαφέρον στοιχείο είναι η διαπίστωση του Κ. Δημάδη πως η πρώτη μετάφραση του ποιήματος του Φ. Γ. Λόρκα

Ciudad sin sueño από τη συλλογή *Poeta en Nueva York* (1930) σε ξένη γλώσσα ήταν αυτή του Καζαντζάκη στα ελληνικά.

Ο Κ. Δημάδης τονίζει το γεγονός πως ο Καζαντζάκης με δική του πρωτοβουλία μετέφρασε ποιήματα του Λόρκα που συνδέουν την πρωτοποριακή μορφή με την έκφραση των κοινωνικών πεποιθήσεων του ποιητή. Επίσης ο Καζαντζάκης πρώτος πληροφόρησε το ελληνικό κοινό για τον θάνατο του Λόρκα, χωρίς όμως να αναφέρει από ποιον ο Ισπανός ποιητής εκτελέστηκε. Παραμένει το ερώτημα αν ο Καζαντζάκης κατά τη διαμονή του στο Τολέδο δεν γνώριζε την πραγματικότητα ή αν απλώς ήθελε να αποφύγει τη λογοκρισία ή άλλες επιπτώσεις.

Ο Καζαντζάκης αξιοποίησε όμως την περίπτωση του πρωτοποριακού έργου του Λόρκα και με ευκαιρία το άρθρο συνέβαλε στις συζητήσεις για τον ρόλο της παράδοσης στην τέχνη, συζητήσεις χαρακτηριστικές για τη μεσοπολεμική εποχή στην Ελλάδα. (Όπως αναφέρει ο Κ. Δημάδης μετά από δύο μήνες, τον Μάρτιο του 1937, εκδόθηκε στο περιοδικό *Νέα Γράμματα* το γνωστό άρθρο του Γιώργου Σεφέρη το οποίο περιγράφει τον Στρατηγό Μακρυγιάννη ως έναν από τους πιο σημαντικούς Έλληνες πεζογράφους.)

Ο Κ. Δημάδης υποστηρίζει πως ο Καζαντζάκης με το άρθρο του στην *Καθημερινή* δεν σκόπευε απλώς να ενημερώσει το ελληνικό κοινό για τον θάνατο του Ισπανού ποιητή. Αντίθετα, ο συγγραφέας εκφράζει πολιτικές απόψεις χωρίς να ταυτίζεται με μία από τις εμπόλεμες πλευρές, δεν εκφράζει την πεποίθησή του για τον πολιτικό φόνο του ποιητή, αλλά συμπεριλαμβάνει στο άρθρο του τη μετάφραση του ποιήματος του Rafael Alberti, οπαδού του μαρξισμού, ποιήματος που ο Alberti αφιέρωσε στον Λόρκα.

Για την κατανόηση του έργου του Καζαντζάκη είναι σημαντικό το συμπέρασμα του Κ. Δημάδη ως προς την επιρροή που άσκησαν οι εμπειρίες του συγγραφέα από τον εμφύλιο στην Ισπανία και οι σχετικοί κοινωνικοπολιτικοί παράγοντες στο μελλοντικό πεζογραφικό του έργο.

Η συλλογή μελετών του Κωνσταντίνου Δημάδη δίνει μια διεξοδική και πολύπλευρη εικόνα του ρόλου της λογοτεχνίας (και του θεάτρου) σε κρίσιμα κοινωνικοπολιτικά συμφραζόμενα της ελληνικής ιστορίας. Περιγράφει τους τρόπους της εκμετάλλευσής της από πολιτικά καθεστώτα και συγκεκριμένα πρόσωπα. Τα σχόλια και τα συμπεράσματα του συγγραφέα πάντα βασίζονται σε βαθιά έρευνα και πλούσια βιβλιογραφία, η αξιοποίηση των, συχνά δύσκολα προσιτών, πηγών, κυρίως άρθρων από τον τύπο της εποχής, είναι ένα από τα βασικά πλεονεκτήματα του ερευνητικού έργου του Κωνσταντίνου Δημάδη. Οι πηγές αναφέρονται σε αποσπάσματα ή σε πλήρη μορφή, πάντα σε αγγλική μετάφραση, σε περίπτωση γερμανικών κειμένων και στην πρωτότυπη μορφή.

Κάθε κεφάλαιο κλείνει με συμπέρασμα του συγγραφέα και ανακεφαλαίωση του ρόλου της εξουσίας στον τομέα της λογοτεχνίας σχετικά με το κάθε συγκεκριμένο θέμα.

Όσον αφορά τη δομή του τόμου, κοινό πλαίσιο αποτελεί το κύριο θέμα, δηλ. η τέχνη και η εξουσία. Σχετικά με το χρονικό πλαίσιο, ξεχωριστή θέση έχει το πρώτο κεφάλαιο ενώ τα επόμενα τέσσερα συνδυάζονται και χρονικά και θεματικά. Πάντα τα δύο αναπτύσσουν παράλληλα ένα βασικό θέμα, το δεύτερο και το τρίτο τον ρόλο του κρατικού θεάτρου και το τέταρτο και πέμπτο τα ταξιδιωτικά κείμενα και τις θέσεις του Ν. Καζαντζάκη. Ο Καζαντζάκης, που συνόδεψε και το Βασιλικό Θέατρο στη Μεγάλη Βρετανία, είναι ένας συνδετικός κρίκος και των τεσσάρων μελετών.

Με βάση τις λεπτομερείς πληροφορίες και τα έγγραφα της εποχής ο Κ. Δημάδης βοηθάει τον αναγνώστη να προσανατολιστεί στον περίπλοκο κόσμο των πολιτικών στρατηγικών, στόχων και απόψεων.

Η αγγλική έκδοση του βιβλίου παρέχει και στον ξενόγλωσσο αναγνώστη όχι μόνο δυνατότητα ενημέρωσης και βάση για τις δικές του ερευνητικές δραστηριότητες, αλλά και συναρπαστική ανάγνωση που τον προσανατολίζει στα περίπλοκα κοινωνικοπολιτικά και πολιτιστικά συμφραζόμενα των κρίσιμων στιγμών της ελληνικής ιστορίας και τον οδηγεί σε συλλογισμούς για τον ρόλο της τέχνης και την εξαρτησία ή μη του καλλιτέχνη σε κάθε ιστορική εποχή.

Καταραμένα κι ευλογημένα χαρτιά. Σπαράγματα αλληλογραφίας (1960–1966) του Γιάννη Ρίτσου και της Μέλπω Αξιώτη. Επιμέλεια Μαίρη Μικέ. Αθήνα: Άγρα, 2016, 360 σελ. ISBN 978-960-505-180-8.

Κωνσταντίνος Τσίβος

«Ο άνθρωπος είναι μικρός, μεγάλα είναι μόνο τα έργα του», αναφέρει η συγγραφέας Μέλπω Αξιώτη σε μια από τις επιστολές της προς τον Γιάννη Ρίτσο. Την αλληλογραφία του ποιητή της Ρωμιοσύνης με την αν όχι άγνωστη, σίγουρα πάντως παραμελημένη μέχρι πρόσφατα, Μέλπω Αξιώτη φέρνει στην επιφάνεια η Μαίρη Μικέ, καθηγήτρια στο Τμήμα Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Η κ. Μικέ, εκτός άλλων, αποτελεί τακτική συνεργάτρια των Τμημάτων Νεοελληνικής Φιλολογίας τόσο στο Μπρνο όσο και στην Πράγα και είχαμε την ευκαιρία να γνωρίσουμε από κοντά την ίδια και ορισμένα αποσπάσματα από το πλούσιο ερευνητικό της έργο. Τελευταίο της εκδοτικό εγχείρημα το οποίο επιμελήθηκε και προλόγισε η ίδια, αποτελεί η αλληλογραφία του Ρίτσου και της Αξιώτη κατά την περίοδο